

26. Там само. – С. 16.
27. Там само. – С. 21.
28. Там само. – С. 25.
29. Якубова Л. Маріупольські греки (етнічна історія) 1778 р. – початок 30 – х років ХХ ст. – С. 67.
30. Ялі С. Греки в УСРР. – С. 65.
31. Там само. – С. 95.
32. Там само. – С. 103.
33. Там само. – С. 110.
34. Там само. – С. 133.
35. Там само. – С. 154.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2011

G. V. Hedo

GRECO NORTHERN AZOV IN HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC STUDIO 20–30 THE XX-TH CENTURY

In the article proved that the themes and direction of research nauchny'h zavysely such tasks the State National Policy, otrazhaya ydeolohycheskuyu and socially polytycheskuyu situation in the country and its changes. Otmecheno, that the scientific process harakteryzovalsya: ynstytutsyalizatsyey etnycheskyh Studies PA All – Ukrainian Academy of Sciences; pryorytetnostyu linguistic, ethnographic Studies; yhnoryrovanyem vyvodov those scientists that are protyvorechyly solutions hosudarstvennyh organs in the area of National – cultural work, the establishment of luck S. Yaly obosnovannoy in accordance with the approach klassovym and novyту ydeolohycheskymu unit concept of history Priazovskiyy Greeks.

Keys words: *Historiography problems historiographic situation, Mariupol Greeks.*

УДК 930(470+571)"1850/1917":929Брюховецький

С. В. Тарасов

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА І. БРЮХОВЕЦЬКОГО В РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Аналізуються дослідження російськими істориками другої половини ХІХ – початку ХХ ст. особистості і діяльності гетьмана І. Брюховецького. Автор робить висновок про наявність у російській історіографії єдиного погляду на проблеми пов'язані з гетьмануванням І. Брюховецького.

Ключові слова: *Руїна, І.Брюховецькій, «Московські статті 1665 р.», єпископ Мефодій, П. Андрусівській договір 1667 р. Дорошенко, повстання під керівництвом І.Брюховецького, російська історіографія.*

Доба Руїни є однією з важливіших у історії України як за подіями, що трапились, так і за масштабом наслідків. Серед гетьманів цього періоду І. Брюховецькій звернув на себе доволі пильну увагу з боку російських дореволюційних істориків. Його діяльність викликала інтерес і у вчених що займалися дослідженням так званої «загальноруської історії», і у спеціалістів в галузі історії України. При цьому особистість І.Брюховецького не викликала у російської історіографії особливих симпатій.

С.Соловійов був, як звичайно, стриманим у своїх оцінках, проте із відомостей, що він наводив, вимальовувався не дуже привабливий образ гетьмана. Він зображав гетьмана

людиною користолюбною, безпринципною, жорстокою [11, с. 133,137,154]. Г.Карпов вважав І.Брюховецького людиною розумною і талановитою, проте підкреслював, що ніякі нагороди та посилення влади не могли пом'якшити його лютого характеру [3, с. 50–51,122].

Для Д.Іловайського І.Брюховецький був політичним авантюристом, людиною без будь-яких моральних норм, яка була готова піти на все заради своєї кар'єри. І.Брюховецький використовував допомогу Москви для того, щоб прийти до влади. Тому він виставляв себе найвідданішим царським слугою та непримиримим ворогом Польщі [3, с. 122–124].

П.Матвеев визнавав у І.Брюховецького хоробрість і відвагу, які разом з підлесливістю надали майбутньому гетьману авторитету серед запорожців. Історик відзначив, що гетьман був «людиною, без сумніву, недурною, хоч погано освіченою» [5,229]. Моральний рівень цієї людини був невисоким, але дослідник вважав, що «у цьому відношенні він мало чим відрізнявся від інших діячів сучасної йому Малоросії» [5, с. 229].

Історик вважав, що І.Брюховецький «вискочка та опортуніст» [5, с. 229]. Першу частину цього твердження можна прийняти без заперечення, з другою можна погодитися, якщо розуміти слово «опортуніст» у значенні «угодовець» або «пристосованець». На наш погляд, у часи свого підвищення І.Брюховецький був скоріше демагог і популіст. В.Греков та М.Покровський зазначали, що гетьман прийшов до влади на хвилі показного демократизму [1, с. 420; 7, с. 67].

Російські історики звернули особливу увагу на візит І.Брюховецького до Москви (першу в історії появу українського гетьмана у столиці Росії). Як відомо, гетьман, коли він був у Москві, подав чолобитну від свого імені і від імені старшини, у якій була пропозиція щодо обмеження української автономії і яка, звісно, була прийнята. Відкинутий був тільки 4 – й пункт про ставлення митрополита з Москви. Навіть царський уряд визнав подібну постановку питання дочасною. За свої пропозиції гетьман був вшанований чином боярина, старшини піднесені в дворянство. З цього моменту І.Брюховецький почав підписуватися «боярин і гетьман» [5, с. 229]. Згадаємо, як раніше він любив підкреслювати свою «демократичність».

С.Соловйов вважав, що ініціатива І.Брюховецького та його чолобитної «цілком пояснюється поведінкою його попередника І.Виговського та поведінкою наступних гетьманів» [11, с. 140–141]. Після завершення першого етапу Національно-визвольної війни, який отримав у С.Соловйова епітет «революційне заворушення», інтереси гетьмана та інтереси козацтва почали не співпадати. Вже Б.Хмельницький намагався не скликати раду, «яка могла обмежити його сваволу» [11, с. 141].

Різниця інтересів ще сильніше виявилася за часів гетьманування І.Виговського [11, с. 141]. І.Виговський намагався забезпечити собі незалежний статус, тому бажав стати польським вельможею. І.Брюховецький, хоч і був проголошений гетьманом військовою масою, не зміг, як і Б. Хмельницький з І.Виговським, «довго зберігати єдність інтересів з козацтвом» [11, с. 141]. При тогочасному становищі в Україні І.Брюховецький, як писав С.Соловйов, прагнув спертися на зовнішню силу, тобто намагався зробити те ж саме, що й І.Виговський. Але, на відміну від останнього, він не мав польських симпатій [11, с. 141].

Думку свого вчителя розвивав Г.Карпов, який вважав, що восени 1665 р. у Москві повторювалася та ж сама історія, що була при укладені І.Виговським договору у Гадячі. І.Виговський був шляхтичем, і свій природжений зв'язок із Польщею він, ще до Гадяча, закріпив шлюбом із знатною шляхтянкою. І.Брюховецький – людина низького походження, одружився у Москві на княжні Долгорукій та зріднився з Рюриковичами. Гетьману, як вважав дослідник, була потрібна зовнішня опора, і він намагався відшукати її у Москві [3, с. 118, 122]. Чолобитна гетьмана була доволі небезпечною для Москви, тому там вирішили вступитися за права України [3, с. 121].

П.Матвеев повторював тезу С. Соловйова, що гетьман шукав «московської протекції», тому що мав потребу в охороні та опорі [5, с. 230–231]. А С.Платонов характеризував І.Брюховецького як покірнього підданого, який «сам клопотав про зменшення малоросійської автономії» [8, с. 440].

М.Покровський розповідав про те, що відбулося, коротко та іронічно. «За таку царську милість (боярське звання – С. Т.) не можна було не віддячити, і новий гетьман ударив государеві чолом – усією Україною» [9, с. 61]. Тут, до речі, потрібно зауважити, що М.Покровський, на відміну від більшості російських істориків, говорив про Україну, яку залишив після себе Б. Хмельницький, не просто як про «країну», але як про «козацьку державу» [9, с. 61]. А перше десятиліття після смерті засновника цієї держави історик оцінював, як час його перетворення на московську провінцію, якою правили на особливих умовах. «У три гетьманства – Виговського, Ю.Хмельницького та Брюховецького – процес був майже закінчений», – писав історик [9, с. 61]. Вже «боярин Брюховецький» був не стільки козацьким государем, скільки московським намісником [9, с. 61].

Першим, хто узяв під сумнів, що гетьман прагнув обмеження української автономії, був В.Ейнгорн [12, с. 303–304]. Д. Іловайський та І.Розенфельд також вважали, що не І.Брюховецький був ініціатором поступок, закріплених у Московських статтях 1665 р., і що він погодився на них не без боротьби. Д. Іловайський звернув увагу на те, що гетьман приїхав до Москви у вересні, після того, як у липні звідти виїхав архієпископ Мефодій. Коли ж почалися переговори у Москві, уряд Олексія Михайловича діяв «на підставі відомостей та порад, отриманих від Мефодія» [2, с. 230]. На вимоги, щоб податі з українських міст потрапляли не в гетьманську, а в царську казну, І.Брюховецький погодився після багатьох заперечень. Зі свого боку уряд, як писав історик, погодився мати при гетьмані лише сотню «ратних людей». Переговори тривали цілий місяць [2, с. 230]. Після їх закінчення цар, як відомо, нагородив гетьмана боярством, а його близьке оточення – дворянством. «Таким чином, – зазначав дослідник, – Москва ніби наслідувала Польщі з її нагородою гетьмана сенаторством, а старшини шляхетством» [2, с. 230]. У С.Соловйова, як пам'ятаємо, ставлення до того, що трапилось, було трохи іншим: у нього не Москва наслідувала Польщі, а І.Брюховецький брав за зразок політику І.Виговського з тією різницею, що І.Виговський бажав забезпечити себе за допомогою Польщі, а І.Брюховецький – за допомогою Росії [11, с. 141–142]. Не можна сказати, що це одна і та ж думка.

І.Розенфельд вважав І.Брюховецького «найбільш вірним Москві гетьманом з усіх, що були раніше» [10, с. 80]. Він підкреслив, що тільки завдяки І.Брюховецькому царському уряду вдалося запровадити в Україні воєводське управління [10, с. 80]. Дослідник пояснював таку політику гетьмана тим, що він був представником козацької черні і Запоріжжя (прихильників Москви). На Москву він і намагався опертися у своїй боротьбі проти міст і духовенства, що дало можливість уряду Олексія Михайловича провести «Московські статті» 1665 г. [10, с. 80].

Проте роль І.Брюховецького в появі цих статей, на думку історика, не така визначена, як прийнято думати. Хоча саме завдяки цьому гетьману і було запроваджено воєводське управління. За словами І.Розенфельда, гетьман прагнув нанести удар духовенству і запропонував царському уряду прислати митрополита з Москви. Питання про воєвод гетьман торкатися не збирався [10, с. 90–104]. Але уряд Олексія Михайловича швидко зрозумів, з ким має справу, і побачивши і в питанні про митрополита, і в питанні про контакти з іншими державами, і в питанні про українські доходи повну відданість московським інтересам, вирішив покінчити і з питанням про воєвод. Гетьман запропонував, що сам буде збирати податки в царську скарбницю. Як зазначав дослідник, уряд підхопив цю пропозицію і, «інспірований єпископом Мефодієм», заявив, що вишле в українські міста воєвод «по вашому чолобиттю». І.Брюховецький ні про що подібне не просив, але сперечатися було пізно. І.Розенфельд писав, що гетьман повертався до

України з «засмученим серцем» [10, с. 104–105]. Те, що це дійсно було саме так, і гетьман не прагнув воєвод, як і всі мешканці України, дослідник доводив наступним чином: «І.Брюховецький приїхав до Москви 11 серпня 1665 р. 20 серпня він заявив боярам, що «грошового збору з малоросійських жителів у казну великого государя збирати аж ніяк не можна» і тільки 11 жовтня подав свої московські статті. Цілий місяць йшла внутрішня, нам невідома боротьба, доки Брюховецького не примусили погодитися на реформи» [10, с. 104].

І.Розенфельд цілком справедливо зазначав, що запровадження воєвод знаходилося поза рамками договору 1654 р. Але з іншого боку, і Б.Хмельницький не зовсім виконував умови цього договору. Він не збирав доход у царську скарбницю (статті 1, 2 и 9) [10, с. 101]. Але справжня мета появи московських воєвод у містах України була зовсім не фінансова. Ніякої користі, на думку дослідника, Москва з України не мала [10, с. 109]. Як вважав історик, царський уряд добивався, по-перше, щоб гетьмани дотримувались пунктів 1, 2 та 9 Березневих статей, тобто, щоб податки з України дійсно збиралися і з цих доходів оплачувалися військові витрати. Це було необхідно тому, що інакше поставало питання про платню війську, без якої козацтво служило без бажання. По-друге, уряд прагнув, щоб московські війська отримали «стацію» від мешканців України, тому що «за Богдана Хмельницького, наприклад, київські ратні люди повинні були жити у ямах і терпіли у всьому нестачу», хоча присутність цих військ пояснювалося потребою самої України [10, с. 109].

І.Розенфельд думав, що логічно уряд стояв на цілком справедливій позиції, але не міг знайти в статтях договору 1654 р. реальної основи для своїх дій [10, с. 109]. Договір Б.Хмельницького не давав ніякого правового титулу для воєводського управління та консистенських дач. Але поновивши у 1659 р. договір 1654 р. у новій редакції та додавши до нього нові статті, Москва отримала на це правову основу, і з цієї точки зору, на думку дослідника, залишилася в легальних рамках [9, с. 111–12]. Трохи раніше І.Розенфельд зазначив, що саме за допомогою договору 1659 р. Москва почала плести свої тенета, «у яких згодом зав'язне уся малоросійська автономія» [10, с. 80].

Подібно І.Розенфельду, В.М'якотін вбачав у договорі, що був нав'язаний І.Брюховецькому, спробу примусити гетьманську адміністрацію виконати постанову 1654 р. про обмеження козацького війська 60 000 осіб і передачу українських доходів у царську скарбницю. Але «жорстока міжусобиця» [6, с. 47], що спалахнула після смерті Б.Хмельницького на землях України, відняла усяку можливість реалізації царських планів. Лише за гетьманства І.Брюховецького, як зазначив історик, Москва отримала можливість повернутися до цих питань. У лівобережній Гетьманщині з'явилися московські стольники, які здійснювали загальний перепис та обкладали селян та міщан «податями та поборами на государя» [6, с. 47]. Збирати податки повинні були воєводи, що з'явилися у містах. [6, с. 47].

Таким чином, зазначав дослідник, здійснювалися умови, що були запропоновані у 1654 р.: українське міщанство і селянство було відокремлено від козацтва та вилучене з-під влади козацької адміністрації. Наслідком цього було те, що найважливіші галузі державного господарства України переходили у безпосереднє завідування московською владою. Але, як справедливо зазначив дослідник, Україна вже встигла звикнути до іншого ладу, і для неї це було справжнім переворотом, «і московському уряду незабаром довелося переконатися в тому, що всупереч запевненням, які вони слухали раніше від окремих осіб, населення країни далеко не співчуває такому перевороту» [6, с. 47–48].

П.Матвеев та Д.Іловайський зазначали, що, повернувшись в Україну, І.Брюховецький був зустрінутий без особливого ентузіазму. Незадоволення було спричинене як чином боярина, так і умовами нового договору з Росією [5, с. 233; 2, с. 231].

Взагалі гетьман не мав популярності. Г.Карпов пояснював це його жорстокістю та користолюбством. В.Греков та М.Покровський були згодні з твердженням про корумпованість гетьмана, додавши до цього ще одну причину. Керівник Війська Запорозького не намагався здійснити демократичні лозунги, які привели його до влади [3, с. 118; 1, с. 420; 9, с. 67–68]. С.Соловійов, Г.Карпов, митрополит Макарій, П.Матвеев, Д.Іловайський, В.Пічета звертали увагу, що гетьман зміг посваритися з усіма верствами населення, не виключаючи козаків, але в першу чергу з міщанами та духовенством, яке він люто ненавидів [11, с. 133–134, 137, 141, 146–147, 154; 3, с. 104–107, 126, 128–129; 4, С. 286 – 287; 5, с. 233; 2, с. 228–229; 7, с. 133].

На думку Г.Карпова, ворожнеча І.Брюховецького і духовенства почалася з його сварки з єпископом Мефодієм. Причина сварки гетьмана з єпископом, за припущенням дослідника, полягала у тому, що для Брюховецького, після приходу до влади, «ставала важкою Мефодієва опіка» [3, с. 104].

Повернувшись з Москви, гетьман, за словами історика, безцеремонно брехав духовенству», що план перепідпорядкування Київської митрополії виходив не від нього. І досяг того, що ненависть церковників обернулася проти Москви [3, с. 126, 128–129].

І.Брюховецький не відмовлявся від свого проекту. Зручний випадок для його реалізації, як вважав дослідник, був у 1666 р., коли у Москві відбувався церковний собор за участю двох східних патріархів для суду над патріархом Никоном. Але у Москві не звернули увагу на пропозицію гетьмана, а вирішили залишити усе як було [3, с. 129].

Митрополит Макарій у останньому (XII) томі своєї «Истории русской церкви» розглядав взаємини І.Брюховецького з духовенством на більш загальному фоні приєднання Київської митрополії до Московської патріархії. Історик вважав, що приєднання української церкви до російської повинно було відбутися після приєднання України до Росії. «Але ця справа мала чимало труднощів і не могла відбутися одразу, а відбувалася поступово» [4, с. 39].

Першим випадком царського втручання у справи української церкви було, за даними історика, ставлення ніжинського протопопа в сан єпископа, що спричинило низку великих проблем [4, с. 279–282]. Тим часом І.Брюховецький, який повинен був бути вдячним Мефодію, невдовзі почав ворогувати як з єпископом, так і з рештою духовенства. Вчений звернув увагу на те, що питання про приєднання Київської митрополії до Московської патріархії гетьман поставив ще до свого візиту у Москву, коли посилав туди у травні 1665 р. полковника Горленка [4, с. 286–287]. Будучи у Москві, він знову торкнувся цього питання. Дослідник цитував статтю «про митрополита на Київ» із «чолобитної» гетьмана, де останній вимагав прислати на посаду митрополита людину з Москви. І.Брюховецький пояснював це необхідністю викоренити «хиткість» у духовенстві, так як воно «озиралося» на митрополитів, які знаходились під рукою короля. При цьому гетьман посилався на Переяславські та Батуринінські статті. Цар відповів, що це можна зробити лише за згодою царгородського патріарха [4, с. 287].

Митрополит Макарій визнавав, що московський уряд бажав приєднання української церкви до російської. Але при цьому належало дотриматися певних формальностей, обійти які Москва не могла, здійснити які від неї не залежало. Таким чином рішення церковного питання відкладалося на невизначений термін. Про незадоволення українського духовенства писали також С.Соловійов, Д.Іловайський та І.Розенфельд [11, с. 154; 2, с. 232; 10, с. 93].

У наступних подіях зіграв роль не тільки настрої духовенства, а і усіх класів українського суспільства. С.Соловійов, Д.Іловайський, І.Розенфельд та В.М'якотін звернули увагу на те, що на Лівобережжі ще до укладення Андрусівського договору склалося доволі складне становище. С.Соловійов писав про незадоволення гетьманом не тільки духовенства, на чолі з єпископом Мефодієм, але і міщанства, і навіть козацтва [11, с. 148, 151–152]. Д. Іловайський також згадав про загальну непопулярність гетьмана [2,

с. 233]. З іншого боку, С.Соловійов з посиланням на донесення воєводи П.Шереметева писав, що міщани раділи «звільненню своєму від козаків» [11, с. 154]. Воєвода стверджував, що мешканці українських міст згодні були давати податі до царської казни «з радістю» [11, с. 154], а козакам казали: «Тепер Бог від вас звільнив, надалі ви не маєте грабувати і будинків наших розоряти» [11, с. 154]. Історик наводив слова І.Брюховецького, з яких можна було зробити висновки, що стан міщан покращився. Гетьман стверджував, що козаки стали записуватися в міщани. І.Брюховецький казав царському представникові І.Леонтьєву, що сподівається зробити за декілька років міщанами усіх козаків, «так і хиткості не буде» [11, с. 154]. Щодо вказаного бажання гетьмана, то без сумніву, це був такий же «свідомо нездійснимий проект», як і згадана раніше пропозиція замінити гетьмана царським намісником. Але настрої міщан у той момент, очевидно, дійсно був антистаршинським та антикозацьким. Про те, що міщани згодні були підпорядкуватися воєводам, тільки б уникнути козацького гніту, писав і І.Розенфельд. Історик наводив повідомлення єпископа Мефодія у Москву про те, що міщани раді приїзду воєвод і згодні платити податки у скарбницю, тільки б «козацькій старшині та козакам до них справи не було» [10, с. 113].

Проте веселитися міщанам довелося не довго. Як зазначали І.Розенфельд та В.М'якотін, у 1666 р. на Лівобережжі з'явилися відряджені з Москви стольники, які переписували села та міста та обкладали їхнє населення податками, які збиралися московськими воєводами [10, с. 108–109; 6, с. 47]. Та і сам С.Соловійов згадував про неодноразові прохання Київських міщан повиводити рейтар, які були у них на постої [11, с. 152]. Така політика не могла додати Москві популярності. Про неприязнь українців до московських ратних людей через побори та пригноблення писав і Д.Іловайський [2, с. 233]. Вище говорилось про радісні повідомлення П.Шереметева та І.Брюховецького у Москву. Але невдовзі становище змінилося. В.М'якотін звернув увагу на той факт, що міщани та селяни, щоб не сплачувати податі, почали «писатися у козаки». «Наближалася гроза», – робив висновок історик [6, с. 48].

Щодо козаків, то вони, як писав С.Соловійов, не могли витримати той лад, що намагався їм нав'язати І.Брюховецький. Тому вони відчували гостре незадоволення Москвою та лівобережним гетьманом [11, с. 154–155].

Нарешті незадоволення Москвою та гетьманом набрало форми відкритого повстання, яке привернуло увагу С.Соловійова та Д.Іловайського. Вони повідомляли, що у липні 1666 р. у Переяславському полку спалахнув бунт. Козаки вбили свого полковника Д.Єрмоленка. Потім знищили московський гарнізон у Переяславі та спалили фортецю. Бунт був придушений спільними зусиллями І.Брюховецького та П.Шереметева [11, с. 153; 2, с. 233]. На той факт, що повстання в Лівобережній Україні почалося одразу після запровадження в ній воєводського управління, звернув увагу і І.Розенфельд [10, с. 113].

Найближчим наслідком Андрусівського перемир'я, що викликало в Українському суспільстві розчарування політикою Москви, стало повстання під проводом І.Брюховецького. Це повстання з самого початку не було стихійним. І.Розенфельд, спираючись на свідоцтво «Літопису Самовидця», стверджував, що рух проти воєвод почався з гетьманської резиденції – з міста Гадяча [10, с. 114]. С.Соловійов, Д.Іловайський, В.Пічета, В.Греков пояснювали дії лівобережного гетьмана невпевненістю у своєму становищі та прагненням повернути популярність [10, с. 351; 2, с. 241, 232–237; 12, с. 99]. На побоювання І.Брюховецького, що Москва може позбавити його гетьманства, у зв'язку початків переговорів з П. Дорошенком, вказували П. Матвеев та В.Ейнгорн [5, с. 236; 12, с. 99; 2, с. 240]. С.Соловійов, Г.Карпов, П.Матвеев, В.Ейнгорн, Д.Іловайський звернули увагу на роль підбурювача, яку зіграв єпископ Мефодій [2, с. 531–532; 3, с. 156–157; 5; 12; 2, с. 240]. До того часу Мефодій віддано служив Москві. Проте тепер він рішуче порвав з нею. Г.Карпов, який присвятив єпископу спеціальну монографію, вважав, що обставини,

які підштовхнули його на зраду, були особистого характеру. Поступово Мефодій почав розчаровуватися в уряді, якому він служив. Причина цього полягала, за словами історика, у тому, що, замість своїх планів, Мефодію приходилося виконувати урядові, «інколи для нього дуже прикрі», які до того ж часто змінювалися «то в той то в інший бік» [3, с. 194]. При тому про його особисте самолюбство в Москві майже ніколи не замислювалися. За словами дослідника, єпископу відверто показували, що на нього дивляться як на людину, куплену урядом, «для якої поворот у іншу сторону неможливий» [3, с. 194]. Найбільшим з таких особистих образ Г.Карпов вважав наказ помиритися з гетьманом [3, с. 194]. Крім того, повернувшись з Москви на батьківщину, єпископ, дізнався про переговори царського уряду з Правобережною Україною. Але, за словами вченого, з цих переговорів Мефодій міг зробити для себе тільки той висновок, що у Москві не цінять ні його заслуг, ні його відданості, а, крім того, «не проти посадити йому на шию Тукальського» [3, с. 155].

Історик визнавав, що московський уряд доволі безцеремонно ставився до своїх агентів. Щодо І.Брюховецького, то він опинився в ситуації, схожій на ту, у якій перебував Мефодій. Для гетьмана наказ про примирення з єпископом був образливим, а переговори Москви з Чигирином були для нього небезпечні [3, с. 156]. Г.Карпов вважав, що Мефодій підштовхнув І.Брюховецького до повстання тим, що занепокоїв його своїм тлумаченням умов Андрусівського договору. Потім він «мабуть, тільки у формі припущення, але висловив думку», що московський та варшавський уряди примирилися для того, щоб з'єднати зусилля для знищення українського козацтва [3, с. 157].

Ще одною причиною зради І. Брюховецького стало, на думку С.Соловйова, П.Матвеева, Д.Гловайського, те, що він не зміг протистояти інтригам П.Дорошенка та митрополита І.Тукальського, які користувалися лівобережним гетьманом для досягнення своєї мети [11, с. 351; 5, с. 238–240; 2, с. 233, 238, 249–241].

П.Матвеев вважав, що зрада І.Брюховецького була багато в чому викликана помилками російської дипломатії і, в першу чергу, А.Ордіна – Нащокіна. До осені 1667 р. гетьман служив Московській державі з вірністю та завзятістю. Історик вказував, що немає ніяких фактів, які дозволили б узяти це під сумнів. У цей час не було ніяких контактів з П.Дорошенком, до якого, за словами вченого, більш дружньо ставилися у Москві, ніж у Гадячі [5, с. 235].

Наприкінці осені 1667 р. царський уряд почав переговори з П.Дорошенком та Й.Тукальським, яких хотів зробити знаряддям своєї політики. І.Брюховецький мав підстави побоюватися, тому що у нього була можливість зробити деякі висновки з долі своїх особистих конкурентів у боротьбі за владу. Царський уряд, як зазначив П.Матвеев, не дуже дорожив в Україні людьми, які демонстрували йому свою відданість. Він відштовхував їх, коли вони втрачали популярність і вплив у себе на батьківщині. Москва у таких випадках навіть «видавала їх ворогам на страту, як це сталося з Сомком та Васютою Золотаренком» [5, с. 232]. Таким чином, можна зробити висновок, що гетьман, за П.Матвеевим, дотримувався простого інстинкту самозбереження.

На думку С.Платонова, І.Брюховецький був утягнутий до заколоту проти Москви загальним невдоволенням, яке було викликано його особистою політикою [8, с. 440]. В.М'якотін вважав головною причиною повстання під керівництвом І. Брюховецького економічні аспекти запровадження воєводської системи, тобто оподаткування селянського та міщанського населення на користь царя [6, с. 47].

Таким чином ми можемо стверджувати, що причину зради І.Брюховецького російські історики пояснювали його політичними помилками. З одного боку, гетьман потрапив під вплив ображеного Москвою єпископа Мефодія, з іншого – він мав необережність повірити П.Дорошенку. Чимала вина у тому, що трапилось, полягала у незграбній московській дипломатії. Російська історіографія визнавала, що у той момент повстання було цілком закономірним, тому що Лівобережжя було невдоволене політикою

Москви. Такою ж закономірною подією вони вважали загибель І. Брюховецького, якій за часів свого гетьманування зумів настроїти проте себе усі соціальні шари в Україні не виключаючи козацтва. Надалі було б корисно продовжити дослідження оцінок російськими істориками діяльності І. Брюховецького, спираючись не стільки на опубліковані роботи, скільки на архівні матеріали, що збереглися і мають відношення до історії російської історичної науки.

Список використаної літератури

1. Греков В. Брюховецкий Ив. Мартынович // РБС. – Т. III. – СПб., 1903. – С. 420.
2. Иловайский Д.И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники / Д.И. Иловайский. – М. : Чарли, 1996. – 624 с.
3. Карпов Г.Ф. Киевская митрополия и московское правительство во время соединения Малороссии с Великою Россией. Статья третья: Мефодий Филимонович. Епископ Мстиславский и Оршанский, блюститель Киевской митрополии. (1661–1668 года) / Г.Ф. Карпов. – М., 1876. – 200 с.
4. Макарий (Булгаков) митрополит Московский и Коломенский. История Русской церкви / М.П. Булгаков. – Кн. VII, т. 12. – М.: Изд-во Спасо-Преображенского Волоколамского монастыря, 1996. – 672 с.
5. Матвеев П. Москва и Малороссия в управление Ордина-Нащокина Малороссийским приказом / П. Матвеев // Русский архив. – 1901. – Кн. 1. – С. 219–242.
6. Мякотин В. Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII в. / В. Мякотин. – Прага : Ватага и пламя. – 1924. – Т. 1, вып. 1. – 288 с.
7. Пичета В.И. Внешняя политика России / В.И. Пичета // Три века / [сост.: А.М. Мартышкин, А.Г. Свиридов]. – М. : ГИС, 1991. – Т. II. – С. 106–139.
8. Платонов С.Ф. Лекции по русской истории, 1993 / С.Ф. Платонов. – М. : Высш. шк., 1993. – 736 с.
9. Покровский М.Н. Русская история с древнейших времен / М.Н. Покровский, М.Н. Никольский, В.Н. Сторожев. – М., 1911. – Т. III. – 232 с. + 72 с.
10. Розенфельд И.Б. Присоединение Малороссии к России (1654–1793) : [историко-юридический очерк] / И.Б. Розенфельд. – Пг., 1915. – 192 с.
11. Соловьев С.М. Сочинения : в 18 кн. / С.М. Соловьев / [отв. ред.: И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев]. – М. : Мысль, 1990. – Кн. VI, т. 11/12: История России с древнейших времен. – 671 с.
12. Эйнгорн В. Отставка А.Л. Ордина-Нащокина и его отношение к малороссийскому вопросу / В.О. Эйнгорн // Журнал Министерства народного просвещения. – 1897. – Ч. XXXIV, ноябрь. – Отд. 2. – С. 118–169.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2011 р.

S. V. Tarasov

I. BRUHOVETSKIY AND HIS IMPACT UPON RUSSIAN PRE-REVOLUTION HISTORIOGRAPHY

Russian historians tackle upon analyzing researew of the second halt of XIX – beginning of the XX centuries as for the personality of hetmqan I. Bruhovetskiy.

The author concludes about the united view upon the problems concerted with the glowering of I. Bruhovetskiy.

Key words: *Ruyina, I. Bruhovetskiy, Left – Band Ukraine, «Moscow agreement 1665», bishop Mephodiy, Andrusov agreement 1667, P. Doroshenko, rebel I. Bruhovetskiy, Russian historiography.*